

Takács Lajosra emlékezve

Tisztelt Várongiak, Kedves Vendégek, Egybegyűltek!

Immár nincs olyan hétvége, hogy ne érkezne hívó szó, baráti invitálás valamelyik faluból Somogy, Tolna vagy Baranya hozzánk közel eső vidékén. Így van ez mai is (többen megerősíthetik), de mi most külön és több soron is örülhetünk a megtisztelésnek, a házigazdák figyelmes gesztusainak. Így van ez, amikor már a maradék javak még megmenthető betakarítására gondoló hétköznapok után egy kis időre inkább a reménykedése vagy a közös szüret várt öröme ez a néhány tartalmas óra. Így volt ez errefelé, Várongon és a környéken, a Külső-Somogyi (még erőszakos ritkítása ellenére is, a) nagy rengeteg közelében évszázadokkal ezelőtt is.

Hogy ez így volt, s nem csak pusztulás elől ide- vagy tovább menekültek alkalmi táborozó helye volt a mai település valamelyik elődje, magja, s hogy mindenkor elszánt gazdálkodók és iparkodók laktak errefelé, arra sok hiteles bizonyíték akadt és akad. Persze, a legendák, mesék, történetek, a valóságot kiszínező történetek is ugyanúgy kellettek, mint a girbe-gurba betűkkel rótt anyakönyvi vagy misekönyv-bejegyzések, kalendáriumok szélére jegyzett esemény-morzsák.

Várong szülötte, Takács Lajos, aki immár negyed évszázada nincs szeretettei és tisztelői, tanítványai körében, mindezt tudta; örökölte szüleitől, családjától, a várongiaktól, az ide- és az útra, szomszédba s városba vetődöttektől. Takács Lajosra ez év február 24-én, Jégtörő Mátyás napján emlékezhettünk Budapesten, a Néprajzi Múzeumban tartott összejövetelen, ahol a Néprajzi Társaság előadótermét csaknem megtöltötték kor- és kartársai, a család, a rokonság számos tagja, s mi, jó néhányan pesti, debreceni vagy szegedi volt egyetemista hallgatói, fogadott növendékei. S ami a legfontosabb és legszebb volt: igen sok fiatal, leendő pedagógus, néprajzi és honismereti gyűjtő, kíváncsi olvasói az általuk már személyesen bizony egyáltalán nem ismert Takács tanár úrnak is eljöttek, ott voltak,- végig ott voltak, jegyzeteltek, figyeltek (micsoda világ, ilyen is van?...). A jelenlévők - megerősítve egyébként számos, kényszerűen távol maradt kollégától is – megfogadták, hogy még ebben az évben összegyűlnek. A szülőfalu kis delegációjának vezetője, Brunner Dezső polgármester természetesen invitálta őket, a fellelkesülteket,- hogy aztán ki-ki járt-e közülük itt, megállt-e egy fél órára netán, bekanyarodott-e a mindig zajos főútról, azt nem tudhatjuk, maradjon az ő titkuk, akkor tavasszal felébredt lelkiismeretük vagy eszmei tartozásuk számvetése.

Tudjuk, nem igazán könnyű eljutni Várongra (nem csak eső utáni sárdagasztás miatt), s azt is, sőt azt elődeink méginkább tudták és tapasztalták: milyen nehéz elindulni innen! Így volt ezzel a gyermek Takács Lajos is, aki a jól teljesített elemi után a dombóvári Királyi Katolikus Esterházy Miklós Nádor Főgimnáziumba járt s töltötte az első, igazán meghatározó éveket 1933 és 1941 között. Amikor nemrég ismét áttekintettük a jó nevű iskola, szellemi műhely

évkönyveit, értesítőit, azokban a következőket olvashattuk a várongi ifjúról például: a gimnázium első osztályában csak a német nyelvből 2-es (azaz: jó) az osztályzata, minden más tárgyból jeles; ám ezért 3 pengő tandíjat kell, fizessen családja a bátyjával közösen bérelt hónapos szoba mellett. Az 1934 őszi megalakuló gimnáziumi Kis Kongregáció rendes tagjainak sorában találjuk. A tanév végén Újdombóvár község 20 pengős jutalmát kapta az akkorra már kitűnő tanulmányi eredményt hozó 12 éves fiú. Az 1935/36-os tanévről szóló értesítőből szemezgetve az osztályfőnöki jellemzés pedig így szól: „*a kis Taki (Takács Lajos) mindenki szeretetét élvezhette...*” A testgyakorlás (2, jó) kivételével érdemjegyei továbbra is jelest mutattak. A mindhalálgig kedves jó barát, a gyermekkori pajtás (későbbi festőművész), Sarkantyu Simon egy Ráth István nevű nagybérletől, míg Lajos a Sas Testvérek 20 pengős jutalomdíját kapta. A 14 éves korba s annak számos fizikai és lelki változó állapotába került fiú közösség osztályfőnöke, a nagy empátiával rendelkező Dr. Tóth Pál bejegyzései között olvashatjuk azokat a sorokat, amelyek a falvakból és a még jócskán falusias Dombóvár családjából való ifjakat körülvevő alkotó szellemet idézi: „*Az új Tanterv szellemében a környék néprajzi adatait is gyűjtik. Az osztály egyik ilyen tablója Dombóvár és vidékének népviseletét, szokásait, népi foglalkozásait szemlélteti fényképeken. Május 13-án pedig Dombó Pál várának romjaihoz rándultunk ki...A szép reményekre jogosító osztályban szorgalmukkal, előmenetelükkel és becsületes jellemükkel kitűntek: Sarkantyu...Takács...Csak így tovább!*” (1937.) Az évkönyv utolsó oldalain pedig a Jutalmazások rovatban: mint földműves gyermeke: Takács Lajos neve is szerepel, hiszen ebben az évben minden tantárgyat jelesre javítva kitűnő bizonyítvánnyal indulhatott haza. Az 1938-as tavaszi nagy jubileumi kiállításon, melyet a székesfehérvári tankerület intézménye képviselőjében gazdagítottak a dombóváriak is, a korán elhivatottnak tartott jó barát (Sarkantyu Simon) mellett Takács Lajos egy rajza is bemutatásra került (!). Az iskolai és községi nyilvános ünnepélyeken pedig kitűnt kiváló versmondásával is a sokoldalú és nyitott érdeklődésű ifjú. A következő tanévben már Takács Lajos évfolyama is részesült az akkor odakerült (a keszthelyi premonstreiektől áthívott) neves tanár és tudós, eredetileg magyar és német nyelv, irodalom szakos dr. Péczely László (1906 – 1980) művészetkedvelő és értőn művelő szellemiségéből.

Zene, énekkar, ünnepi és a Vörösmarty Kör szavaló alkalmai, irodalmi és képzőművészeti alkotó versengései formálták a fiúk – persze, nehezen kordában tartható – elméjét és követelőző fizikumát. A 15 évig Dombóváron szolgáló Péczely tanár úr, Takács Lajos és társainak többször is vállalt szellemi nevelője, útmutató példaképe. E szellemiségben mártózik meg Takács Lajos is; „*Ősszel, október havában...az intézet több növendéke a környék tanulmányozására indult több csoportban. Környezet- és tájtanulmányával jócskán töltötték az időt.*” (1940) Takács Lajos nevét mint kiváló szavaló az iskola Szent Imre napi ünnepsége alkalmával említik meg, míg az Önképző Kör aranykönyvi megörökítését költeményeivel érdemli ki, köztük cím szerint „*A vén kocsink oldalán...*” kezdetű olvasható. Emellett 5 pengőt a városi költő-bajnokságon való nyertesként könyvelhetett el; kitűnő tanuló volta miatt, s mint földműves gyermeke 217 pengő támogatásban részesült. A

gimnáziumi értesítő-sorozat minket ez alkalomból érdeklő kötetei közül az utolsó az 1940/41-es tanévről nyújt összefoglalót s ez búcsúztatja Tamás Gyula mennyiség és természettan tanár, osztályfőnök vezette nagydiák közösséget. Az osztály tanulóinak értékelése között olvasható: „példamutató viselet s kitűnő előmenetelért dicséretet érdemel...Takács Lajos.” (1941). A záró esztendő folyamán 108 pengő 72 fillér ösztöndíjban részesült (egy végig ismeretlenségbe burkolózó adományozó révén) a 18 éves várongi ifjú, mint földműves gyermeke,- másodmagával együtt. A szavalóverseny díjazottjaként 10 pengőt, valamint a tanév végén, a sikeres és kitűnő szóbeli (!) érettségi vizsgák után jutalomkönyvet érdemelt ki. Az Ifjúsági Mária Kongregációt végülis hitvédelmi szakosztály vezetőként, a Vörösmarty Önképzőkört pedig háznagyként hagyja el Takács Lajos. A 665. számú „Turán” Cserkészcsapat vezetője, Péczely tanár úr évzáró csapatgyűlésükön külön is köszönetet mondott „néhány elhivatott s a népléleket ösmerő diák-társnak, így közöttük Takács Lajos társunknak is!” (1941. 59.) Takács Lajosnak a Néprajzi Múzeumban elhelyezett hagyatékának 102. számmal jelzett dobozából tudjuk, hogy 1941-ben, tehát csaknem húsz évesen felgyűjtötte, illetve lejegyezte a helybéli Bakó János meséit.

A legrangosabb, de sokszor méltatlanul elfeledett személyiségeket megörökítő „Magyar Múzeumi Arcképcsarnokban” ezt olvashatjuk róla:„ A Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán – az Eötvös Kollégium tagjaként – latin, valamint nyelv és irodalom szakon tanult 1941-46 között. Néprajzi érdeklődésének megfelelően, rendszeresen hallgatta Viski Károly előadásait, és járt Ortutay Gyula magántanári és kollégiumi óráira is- Különös szeretettel emlékezett professzorai közül Horváth Jánosra, aki nagy rokonszenvvel kísérte néprajzi kutatásait, témaválasztásait, feldolgozásait; haláláig tanácsaival is támogatta. Sokszor emlegette Keresztury Dezsőt, Hadrovics Lászlót, kinél a szerbhorvát nyelvet tanulta. Az egyetemi és az Eötvös-kollégiumbeli tanulmányai kiváló alapokat biztosítottak számára, és széles körű irodalmi-esztétikai tájékozottság mellett alapos művelődéstörténeti jártassággal ajándékozták meg.” Aktív terep-munkára is vállalkozott, folytatta a gimnáziumban megkezdett gyűjtéseit. Teljességre törekedve látott hozzá Várong egész meseanyagának lejegyzéséhez. A szülőhely minden háztartására kiterjesztve vizsgálatát, felmérte a falubeliek teljes olvasmány anyagát. Horváth János, aki behatóan ismerte kutatásait, nagyra értékelte ebbéli eredményeit, így doktori disszertációként el is fogadta azt. Az 1970-es évek folyamán, illetve halála előtt nem sokkal Tanár úr tulajdonképpen sajtó alá is rendezte a legendás, sokszor és sokak által felemlégetett várongi mese és a népi olvasáskultúra tárgykörében született anyagát. Ebben egyfelől halála, később pedig, az 1980-as és 90-es évek fordulóján (ugye, emlékszünk erre sokan?!:) az Akadémiai Kiadó létének s további működésének válsága akadályozta meg a kötet-gondozó Nagy Ilonát, hogy felelősséggel és komoly eséllyel lehessen számolni az Új (vagy Legújabb?) Magyar Népköltési Gyűjtemény sorozatában való kiadásra. Így a kézirat – miként a több mint másfél száz doboznyi anyag a kedves feleség, Lola néni halála után – szerencsére s legalább – a Néprajzi Múzeumba került. Feldolgozását a tél beálltával immár jó volna megkezdeni; Tanár úr

leánya, Judit legalábbis igen szorgalmazza ezt is s a további munkákat is. Várongi indíttatásúak első, pl. 1951-ben megjelent írásai is: „A népi verselők, hírversírók”, valamint a „Munkába nevelődés, tapasztalatátadás a várongi kepésaratóknál” címűek. Az előbbi munka a már dallam-kiséretüket veszített, ballada-maradékból táplálkozó históriák után itt-ott feltűnő alkalmi ponyva-költészeti, fél irodalmi termékek alkotás-lélektani kis esettanulmányait hozza az Andocs környékén működött 20. századi népi poétákról. A másik pedig a munka, tapasztalat, ismeret tudás-örökítő folyamatába avat be; lehántva a népszínművekbe és filmi feldolgozásba oltott arató-zsánerek felszínét.

A bölcsészdoktorátus megszerzése után rövid ideig tanári, népi kollégiumi igazgatói állást vállalt, majd minisztériumi tisztviselőként is tevékenykedett. 1950-ben állt a Néprajzi Múzeum szolgálatába, ahol folyamatosan 1973-ig dolgozott. Múzeumi beosztása lehetővé tette, hogy a régi folklorisztikai témáit tovább gondozza, kínálkozó alkalommal megjelentesse, de ezzel párhuzamosan fokozatosan kiépítse kutatásai új területét: elsősorban a magyar földműves gazdálkodás feldolgozására. Tisztában volt azzal, hogy nála aligha ismerheti jobban bárki is a dunántúli falu valóságát, belső rendjét. Családja reá örökölte a tolnai földműves közösség teljes hagyományvilágát, beavatta a helyi élet titkaiba. (Betegsége elhatalmasodásáig rendszeresen részt kért a szülei, illetve az otthon gazdálkodó testvére munkáiból; így közvetlenül nyomon követte azokat a változásokat, és ismerte azokat a gondokat is, amelyek az újabb fejlődés nyomán köszöntöttek napjaink falvaira, köztük a várongiakra is. Meggyőződéssel vallotta, hogy ez a beavatottsága kulcsot adhat a kezébe a hazai agrárétnográfia és az agrártörténet megértéséhez, a fejlődés rendjét meghatározó belső összefüggések feltárásához.) Előbb a hazai dohánytermesztés monografikus feldolgozásához látott hozzá. Az ötvenes évek első felében már fölényes anyagismeretre tett szert: 1954-től egymás után jelentette meg dolgozatait. Módszere sokoldalú megközelítést biztosított a számára.... Tapasztalatait, következtetéseit a nemzetközi kutatások összefüggésrendjébe illesztve értékelte. A témáról írt feldolgozását **kandidátusi értekezés**ként is megvédte, 1964-ben pedig A dohánytermesztés Magyarországon címmel könyv alakban megjelentette.

Takács Lajos figyelmét az ötvenes évek második felétől mindjobban a földművelés, illetve az irtásgazdálkodás kötötte le. A hatvanas évektől egyre többet írt e kérdéskörrel, publikációinak mind nagyobb hányadát szentelte az ide kapcsolódó témáknak. Nagy energiát fordított a **földműves kultúra eszközkészletének összegyűjtésére**, tudományos feldolgozására. 1973-ig alig húsz év alatt, megkétszerezte a Néprajzi Múzeum földművelés gyűjteményét; egymaga 700 tárgyat gyűjtött! Dédelgetett terve volt, hogy közrebocsátja a gyűjtemény korszerű katalógusát, amit a néprajzi szakmai központja mai napig sem végzett el...”

1954 és 1980 közötti időszakból 27 olyan tanulmány szerepel Takács Lajostól, amely mindegyike a kutató- gyűjtő-gyarapító és feldolgozó munka eredménye egyben. Takács

Lajostól a Néprajzi Múzeum több ezer fényképfelvételt is őriz (magam az elmúlt hónapokban ezekből kutathattam a Kapos és a Koppány folyók vidékén lévő katolikus gazdálkodó falvak asszonyai között az 1920-as és 1950-es évek között mindennapi használatban és ünnepi divatban lévő sajátos díszes kontytakaró- és fedő viselet, az ún. *pille* használata és tipológiájának vizsgálata során.)

A részletfeldolgozásaiból mind teljesebbé váló koncepcióját előbb ***Várongnak mint irtásfalunak*** a monografikus bemutatása vitte közelebb a tervezett összegzéshez. Ebből a dombvidéki erdők irtáskultúrája bontakozott ki, a maga időbeli és térbeli konkrétságában. A lápvilág és a mocsaras, tavi környezet irtásos használatát mutatta be, gyökeresen eltérő sajátosságaival *A Kis-Balaton és környéke* (1978) című kismonográfiájában. *Irtásgazdálkodásunk emlékei, irtásföldek, irtásmódok* című könyve (1980), illetve 1975-ben elkészült kézírata (amely számára a doktori fokozatot biztosította 1976-ban) teljessé tette az irtáskultúráról készített feldolgozásai sorát. *Takács Lajos monográfiája a néprajzon túl szinte minden, az agrárszférával érintkező szakterület számára eligazító összefoglalást adott.* Jelentőségét részben abban is láthatjuk, hogy nemcsak hosszú időre meghatározza a további kutatásokat, hanem a hazai társadalom-, gazdaság-, település- és agrártörténet számos alapvető sajátosságát segít megérteni, reálisan, az európai és az egyetemes történeti összefüggések alapján helyesen értelmezni. Kézelfoghatóvá tette a múlt népi gazdálkodásának, termelésének az ország fejlődésében betöltött szerepét. Takács Lajos világossá tette, hogy szerte Európában hasonló folyamatok zajlottak le. A mai mezőgazdaság táji kereteit ezek vetették meg.

Takács Lajos több kezdeményezést tett a történeti-néprajzi kutatások szervezettebbé tételére, kiterjesztésére. Megszervezte az MTA Néprajzi Kutató Csoport keretében a történeti-néprajzi osztályt. Különösen nagy fontosságúnak tartotta az *uradalmak levéltáraiban fennmaradt munka- és vállalkozói szerződések közrebocsátását*, illetve feldolgozását. *Mély meggyőződéssel vallotta, hogy ezek a források nemcsak a gazdálkodás és a társadalom néprajza összképét fogják alapvetően módosítani, hanem a hazai fejlődés egészének a megítélését is több vonatkozásban befolyásolhatják.* Vele együtt vallhatjuk, hogy az utóbbi évtizedek sok hazai és kistáji sajátosságát csak úgy érthetjük meg, ha számolunk a gazdasági-gazdálkodási hagyományok és tudások szívós továbbélésével.

A szaktudomány testületeiben az 1950-es évek óta vett részt. Bár különösen érzékeny egyéniség volt, a meggyőződése szerinti közösségi érdekeket és az igazságosságot mindig bátran és következetesen képviselte. A tudományos közéletben, a kutatásszervezésben a feltétlen humanizmus és a korszerű európaiság vezette. Mély általános műveltsége, sokoldalú művészeti tájékozottsága nagy tekintélyt biztosított számára a társadalomtudományok vezetőinek körében is. Kiváló adottságai voltak, amelyek lehetővé tették, hogy eredményesen képviselhesse szakkutatásunkat itthon és külföldön. A kitüntetésekkel, elismerésekkel nem igazán méltatott pályája során, 1980-ban azért

megadatott, hogy az általa is nagyon fontos és sajátos műhelynek tartott Magyar Néprajzi Társaság – alapítása után, sorban a 10. esztendőben – Győrffy István Emlékéremmel tisztelgett előtte. „Az 1945 után kibontakozott kutatónemzedék egyik legeredményesebb egyénisége. Munkássága alapvető eredményeket hozott, mind az anyagi kultúra kutatásában, mind a folklorisztikában. – szövege a laudáció Tálasi Istvántól, idősebb pályatársától, kivel kölcsönösen tisztelték egymást a gyakran széthúzó szakmatársak között... A múltó idő emberi és tudósi értékeit mind élesebben kirajzolja előttünk, hiányát mind mélyebben érezzük. Példája vállalásra ösztönöz mindannyiunkat.” – fogalmaz újra és újra megbízható pontossággal és figyelmeztetéssel Filep Antal.

Talán többen is vannak, akik emlékezhetnek arra, hogy a Dombóvári Kalendárium második évfolyama – tisztelegve megbecsült fia emléke előtt – éppen halála évében egy az egyben hozta Takács Lajos „A túskeborona készítése és használata Várongon” című klasszikus dolgozatainak egyikét, majd tovább az általa is (Illyés Gyula Puszták népének inspirációjára elővett), oly szeretettel s többször „megénekelte” szakcsi Tóth Pál József hírvérseiből közöltek Balipapék egy csokorra valót. Például:

„Dombóvári Prehaleknek sarkon a kocsmája,

Van is neki jó bora és törköpálinkája.

Aki oda bemegy, soha meg nem bánja,

Mert a jó borától megjön az étvágya.” .....

Az élete utolsó napjaikig állandóan figyelemmel kísért szülőfalu társadalmának alakulása, mélypontjai, hullámvölgyei s ma megtapasztalható helyi és környékbeli közkeletű, értékfűzérei egy külön előadás (sorozat) témái lehetnek; az 1980-as évek második felében szociológusok, kulturális antropológusok és filmesek kutatási terepe volt a község s a megújulni látszott dombóvári kistérség.

Tisztelt Egybegyűltekt!

Takács Lajos életében s amíg csak tehetette, az itthoni munkák közepette a várongi szüreteknek is részese volt. Így tartják családtagok, helybéliek, elszármazott iskola- és legenda-gyártásra hajlamos pályatársak is. A mai, mostani összejövetel is a szüret nevet viseli, jelképe az eltelt év, évekre való jogos emlékezésnek. Egy rövid időre csendes főhajtással, kinek-kinek szíve, emléke és hite, kedve szerinti megemlékezéssel adózunk a hely jeles, el-eltávozott, de végső nyughelyet mégiscsak idevágott Takács Lajosnak. Itthon van, tehát itt van most is velünk, - minden bizonnyal nem keserűen. Gondoljunk rá szeretettel hát mi is és készüljünk rá jó szívvel: jövő év őszvégén 90. születésnapját köszönteni gyűlhetünk össze. Isten éltesse, Takács Tanár Úr!

Dombóvár-Várong, 2010. szeptember 11.

dr. Kriston Vízi József